

SETSWANA

PULA IMVULA

GROWING FOOD • PEOPLE • PROSPERITY

LWETSE 2021

LEKWALO LA GRAIN SA LA BALEMIPOTLANA

Makoko Mokhathatsi, molemirui wa kwa kgaolong ya Tweespruit, a ntse a tlhokomela sediriswa sa go roba.

Go tlhoka go ipaakanya, o ipaakanya go palelwa

GO MOTŠHENEFATSA GO TLA KA TLHOLTHWA E E KWA GODIMO THATA, MME JALO GO BOTLHOKWA GO TLHOKOMELA TSE O SETSENG O DI TSHOTSE. GAPE GAKOLOGELWA, GO NNA O IPAAKANTSE GO DIRA DITIRO TSE DI LENG BOTLHOKWA KA NAKO E E RILENG GO KA TSWELELA GO TSAMAELANA LE BOKANA BA KUMO E O KA E BONANG – MME TOTA PHAROLOGYO GARE GA GO BONA POELO KGOTSA TATLHEGO KA SETLHA SE PULA E SA NE KA GO LEKANA.

Mo pegong ya ditiraga tsa kgwedi e, o ka buisa kaga tlotlo ya basupe-tsatsela ba tlhabololo ya balemirui ba Grain SA fa ba neng ba buisana le balemirui mabapi le togamaano, tekanyetso ya tiriso ya madi le toga-maano mabapi le tiriso ya madi le inšorense – mme tota le tharabolo ya dikgang mabapi le motšhenefatso le didiriswa. Balemirui ba bangwe ba

na le lesego la go reka diterekere le didiriswa tse dintshwa go kgona go tokafatsa tiro ya bolemirui e ba e dirang.

GO BAAKANYA GA MMU

Le fa ba ntse ba dira tiro ya go roba, balemirui ba bantsi ba iphitlhela ba setse ba tlhoka go simolola go lebelela ditiragalo tsa setlha se se latelang go netefatsa kgono.

Sekao se se rileng se se supang botlhokwa ba go dira ka nako e e tlhomilweng ke go baakanya mmu ka nako ya mariga go kgona go jwala dijwalwa tsa selemo. Fa tiro e e sa dirwe ka bonako morago ga go roba, kgatelelo e e tseneletseng e oketsega ka bontsi ka nako ya go jwala go ya le nako e e diriswang le tiriso ya diterekere, go fetsa tiro ya go baakanya mmu le go jwala.

Tiro ya **go tlosa mefero** e e tsweleletseng go mela ka nako ya mari-ga jaaka sepanase/’blou dissel’ ka go dirisa khemikale ya Roundup, e

Go tlhoka go ipaakanya...

setse e le kgato ya ntlha go **boloka metsi** a a ka diriswang ke dimela tsa dijwalwa ka setlha se se latelang. Ka tshwanno gape o ka **baakanya mmu** jaaka go o gagola kgotsa go o suga boteng ka sediriswa sa vibroflex. Fa o tlhopha go dirisa mokgwa wa go-se-suge-mmu lenaneo la gago la go gasetsa jaanong le botlhokwa go feta ka nako e.

Go baakanya ga mmu gagolo go tlhotlheletsa kgono ya metsi go tseenelela mo mmung fa pula ya ntlha e na mme le go baakanya lekidi le le siameng mo peo e ka beiwang. Fa o neng o sa kgone go dira tiro e ka ntlha ya go emela thuso mabapi le madi a o a tlhokang, o tshwanetse go leka go dira tiro e ka bonako jaaka o ka kgona.

GO SE DIRISE NAKO KE LEGODU LE LE UTSWANG NAKO

Fa o ntse o jwala dijwala ga o kgone go latlha nako ka ntlha ya go rebega ga didiriswa. Mme jalo gone-jaanong ke nako e e tshwanetseng go tlhokomela diterekere le didiriswa.

Diterekere

Simolola ka **tlhokomelo ka bophara** ya go fetola oli, difelitara tsa oli, difelitara tsa tisele, difelitara tsa mowa, mme tota le go fetola oli ya tsa dihaederoliki le ya dikere fa go tlhokegwa. Tlhola tse di latelang:

- Didirisiwa jaaka mapanta a difene, go tshasa kerisi mo go tsa go kgweetsa le tsa go dikolosa maotwana.
- Pompo ya metsi le dibereng tsa teng.
- Thulaganyo ya go fokotsa bolelo le diphaepe tsa teng.
- Tlhola gore dithaere di siame naa. Fetola kgotsa baakanya fa go tlhokegwa ka gore se se diang gagolo ke fa thaere e senyega mme go go jela madi le nako fa o leka go dira tiro e e tshwanetseng mo nakong e e tlhomilweng.

Go ka tlhokegwa go dira tiro e kgolo mo diterekereng. Fa terekere e dirisa oli ka bontsi go feta kgotsa e ntsha mosi go feta go ka supa gore enjene e baakangwe ka bogotlhe. Go ka ja madi go feta tlhokomelo ka bophara, mme o ka kgona go busetsa madi ao ka go se nne le nako e e latlhegwanng gare ga nako ya go dira tiro e e leng bothokwa mo setlheng sa go uma.

Sediriswa se se leng botlhokwa go feta mo polaseng ke se se diriswang go jwala. Ke sediriswa se le sengwe se se tlhotlheletsang kgono ya go bona kumo ka go lekana.

Didirisiwa tse di baakantsweng mme di bolokilweng ka kelotlhoko di tlaa kgonisa balemirui go simolola ditiro tse di leng botlhokwa mo polaseng ka nako e e rileng.

Didiriswa

GO BAAKANYA MMU: Netefatsa gore didiriswa tsa go suga mmu jaaka tsa go gagola le vibroflex di siame – mme fa o dirisa megoma le megoma ya didisiki – gore di tlhokometswe mme di siame.

- Lokela dintlha tsa megoma tse dintshwa.
- Tlhola dithaere le dibereng tsa maotwana mo tse di nang maotwana.
- Tshasa kerisi mo dikgaolong tse di dirisang kerisi jaaka mo tse di dikologang tsa diharaka.

DIDIRISWA TSA GO JWALA: Fa o simolola ka maemo a dijalwa a a sa siameng ka ntlha ya ditshwarapeo tse di sa direng ka tshwanno mo didiriswa tsa go jwala, o setse o latlha tlhaka e o ka e bonang. Ka tshwanno o tshwanetse go:

- Kgaoganya kgaolo e nngwe le e nngwe ka bogotlhe, fetola dibereng tse di sireletsang, dibereng tsa maotwana a a gatelelang le tsa maotwana a a laolang boteng bo bo jwalwang.
- Tlhola diketane mme lebelela gore go se nne dikere tse di robegileng meno kgotsa mo go konegileng meno ka gore go ka dira gore diketane di relele mme peo e ka se beive mo mmung ka tshwanno.
- Fa o na le sediriswa sa go jwala se se dirisang mowa netefatsa gore diphaepe tse di gogang peo ka mowa ga di a phanyega kgotsa ga di a kgaoga.
- Tlhola dibereng tse di ntshang peo mo makokong a a tshwarang peo ka go le bothokwa gore di dire ka tshwanno fa o batla go jwala sentle. Tlhola makoko a a tshwarang peo ka gore a kgona go rusa ka bonako mme a baakanye fa a na le diphatlha.

Fa go diriswa ditshupetso tsa mo go jwalwang, gakolola gore di dira thata mme di ka phanyega kgotsa di ka konega. Netefatsa gore di setilwe ka tshwanno mme di thata ka go lekana go kgona go tshwara mo di tshwane-tseng go supa tsela e e tshwanetseng go tseiwa mo tshimong go lekalekantsa go katoga ga mela ya mmidi mo tshimong. Mola o o sa emeng ka go katoga jaaka go tshwanetse o ka tlisa mathata fa o simolola go roba kgotsa o ka tloswa ke didiriswa fa go tlhagolwa kgotsa fa go gasetswa dikhemikale – tatlhego e nngwe gape e e ka thibelwang fa go baakangwa ka tshwanno.

GO GASETSA: Go laola mefero ka tshwanno le go gasetsa dikhemikale fela morago ga go jwala ke kgato e e bothokwa tota go kgona go bona kumo ya maemo a a kwa godimo, ka gore go nna le lekidi le le siameng tota le le se nang mefero go raya gore dimela tsa dijalwa di tlaa nna le kgono ya go fenya mefero le go bona metsi a a leng mo mmung, kotlo e e loketsweng le lesedi la letsatsi. Dira jaaka go thalloswa fa:

- Tlhola gore ditanka tsa seedi di tlhatswitswe ka tshwanno, mme seedi sa kgale se ntshitswe sentle go netefatsa gore disalela tsa dikhemikale tse di dirisitsweng di tlositswe ka bogotlhe.
- Ntsha dinosele tsotlhe mme o tlhatswe e nngwe le e nngwe ka boyona fa diphaepe di tlhatswa ka mo teng gore disalela tse di ka kgomarelang ka mo teng mme di di thibe di tloswe. Dirisa metsi a sesepa go di tlhatswa ka tshwanno le go tlosa disalela tse di ka di thibang.
- Netefatsa go difelitara tsotlhe di tlhatswitswe ka tshwanno mme di omile sentle pele di busetswa.
- Tlhola matsogo a a tsholetsang digasetsa gore a se nne le mo a phanyegileng teng. Gakologelwa gore a ntse a tloatlola jaaka go tsamaiwa mo tshimong mme a ka senyega o sa bone. A baakanye ka bonako fa a senyegile.

Gape netefatsa gore bophara ba go gasetsa bo lekana le ba sediriswa sa go jwala gore dikhemikale di se latlhege mme go gasetswa ka go lekana (tatlhego e fokotsege) fa go gasetswa. Fa go sa nna jalo go dira gore dikhemikale di lathegwe mme le gore go nne dikgaolo mo tshimong tse di sa gasetswang. Go kgona go lekalekantsa bophara ba sediriswa sa go jwala le ba sa go gasetsa o ka tshwanna go thiba dinosele tse dingwe. ■

**JENNY MATHEWS,
MOITSEANAPE WA BOLAODI LE TLHABOLOLO MME GAPE LE MORUTADITHUTO**

MAFOKO A GA...

Luke Collier

NGWAGA O O FETILENG O NE O NTSE JAAKA SEFEFO GO BONTSI BA RONA MO MAPHELONG A RONA A BOKGWEBO TOTA LE MO A MALAPENG. GO NE GO NA LE TATLHEGO YA MAPHELO LE KUMO MO MERAFAENG E MENTSI MO LEFATSHENG LA RONA KA BOPHARA. GO BAPA LE MATHATA A RE BONE SETLHA SE SE SIAMENG TOTA, KA PULA E E NELENG JAAKA BA BANTSI BA ISE BA E BONE MO DINGWAGENG TSE DI FETILENG.

Ka nako e ya ngwaga bontsi ba balemirui ba ba dirisang kgaolo ya naga e nnye le ba ba rekisang kumo ka bontsi ba feditse tiro ya go roba tlhaka mme ba setse ba bone bokana ba poelo kgotsa tatlhego e ba e boneng ka ntlha ya setlha se se 'metsi' se re se boneng. Bontsi ba rona ba bone pula ka bontsi ka go se bone tatlhego e e ka buiwang. Ka fa gongwe ga legora go maswabi go itse gore ba bangwe ba latlhegetswe mo go ka nnang kgaologare ya palo ya thobo ya bona ka ntlha ya bolwetse ba go bola ga diako tsa mmidi (Diplodia le Fusarium) kgotsa phokotso ya bokana ba thobo ka ntlha ya bolwetse ba matlhare (mararabana a masetlha mo matlhareng kgotsa phori).

Le gale, ka re le balemirui ka kakaretso re mofuta o o thata mme re tlhola re tswelela pele kwa ntle ga setlha se se siameng kgotsa se se maswe. Togamaano ya setlha se se latelang ka nako e e tshwanetse e setse e feditswe, bokana ba ditokelelo tse re di tlhokang mme le paakanyo ya mmu – fa go sa nna jalo re tshwanetse go fetsa jaanong. Re tshwanetse go se lebele gore bontsi ba tse re di tlhokang go baakanya mmu kgotsa/le go jwala di bonwa fela morago ga nako, mme jalo re tshwanetse go simolola pele ga nako go kgona go di dirisa.

La bofelo, didiriswa tsa rona di tshwanetse go nna mo maemong a 'go tshameka' ka setlha se se gorogang. Se se sa siameng se molemirui mongwe le mongwe a ka se dirang, ke go simolola go baakanya didiriswa tsa gagwe letsatsi kgotsa matsatsi a mabedi pele a tshwanetse go simolola go jwala. Ke ka nako e pula e tshwanetseng go ka simolola go na mme ke go re go simolola go suga mmu. Balemirui ba tshwanetse go nna mo maemong a go haka didiriswa tsa bone go ya kwa masimong go tswelela go dira tiro kwa ntle ga mathata ape. Ntlha e e ka kgonwa fela fa go baakanwa ga didiriswa ka tshwanno go dirilwe pele ga setlha se simolola. Gape go emetse go lekalekantsa didiriswa tsa go jwala.

Fela fa pula e simolola go na ka kgwedi ya Diphallane (ka tsholofelo) mme o tlaa rata go simolola go jwala, o tshwanetse go kgona go simolola go jwala. Fa o lokela peo mo mmung ka segautshwane (ka go tsaya nako e e rileng), o na le kgono ya go bona kumo ka go lekana.

A re tsweleng go tlhotlheletsana mo dinakong tse re leng mo go tsona tse di nang mathata go feta. ■

LENANE LA DILO TSE DI TSHWANETSENG go lebelelwa **pele go simololwa go roba**

TLHOKOMELO LE GO BAAKANYA GA DIDIRISWA TSA MO POLASENG GO BOTLHOKWA THATA GO LELEFATSA NAKO E DI KA DIRISWANG. KA GO DI TLHOKOMELA KA TSHWANNO LE GO DI BAAKANYA FA DI SENYEGA, O FOKOTSA PHATSA YA GO BAAKANYA SEDIRISWA FA SE NTSE SE DIRISWA MO GO KA GO JELANG NAKO LE MADI GO MENAGANA.

Lenane la dilo mo sedirisweng sa go roba tse di tshwanetseng go lebelelwa pele go simololwa go roba:

- 1** Buisa bukana ya tiriso ya sediriswa sa go roba go bona tlhokomelo e e tlhokiwang pele ga go simolola go roba.
- 2** Lebelela tsotlhe tsa sediriswa sa go roba ka bophara mme rulaganya lenane la tse di tshwanetseng go baakangwa.
- 3** Tlosa lorole le maswe ka fa ntle le ka mo teng ga sediriswa sa go roba. Disalela di tisa dipeba le magotlo mme di tshotlha mathale a motlakase le tse dingwe tse di ka jewang.

Go didiriswa tsa go roba tse di itsamaisang:

  - Netefatsa go dirisa mowa go tlosa maswe a a ka nnang mo redietareng.
  - Phepafatsa ka mo teng ga bokgweetso, o ntse o lebelelwe gore mesetwana e e thibelang gore metsi a tsene e sa siame le gore senno le tse dingwe di sa siame. Nagana go baya sengwe se se thibelang dipeba le magotlo.
  - Tlhola maemo a seedi sa go fodisa sa mo metsing a a tshwanetseng tlelaemete e o dirang mo go yona.
  - Tlatsa ka mafura.
- 5** Tlhatswa sediriswa ka fa ntle mme leka go se gasetse metsi mo dibering le tse dingwe tse di dirang.
- 6** Tshasa pente mo go senyegileng mme dirisa sethibelarusu mo go bonalang gore go ka simolola go rusa.
- 7** Bula dikhurumelo tsa go tlhola mme lebelela sentle gore tsotlhe tse di dirang di sa siame.
- 8** Bula disefo le dieledisa tlhaka mme lebelela gore ga go na mo di senyegileng.
- 9** Tlhola dibering gore a ga di a simolola go senyega, go gotlhega mo di tsamayang, kgotsa ga di a bofologa. Lokela tse dintshwa fa o belaela.
- 10** Fetola oli le difelitara o ntse o logetsa dintlha tsotlhe tsa go lokela kerisi.
- 11** Netefatsa gore mabone otlhe a bonesa sentle.

Lebelela dieledisa tlhaka le mapanata a a rwalelang tlhaka go bona mo di senyegileng. Fetola tse di tlhokiwang ka bonako jaaka go ka kgonegwa.

  - Lebelela tse di tsamaisang le dibering tsa tsona go bona mo di phanyagileng, mo di senyegileng kgotsa mo di thubegileng.
  - Tlhola dirotara mme o lebelele thamalato le dibering tsa tsona.
  - Netefatsa gore seremarema sa ditlhotlho se tekantswe ka tshwanno mme ga se tshikinyege go feta.
- 13** Lebelela mapanta ebile a gagamatse fa o ntse o tlhola gore a phanyegile kgotsa a ka robega.
- 14** Lebelela diketane tse di tsamaisang sentshetsantle sa tlhaka le tse di se tsholetsang.
- 15** Lebelela setswharathaka pele e ntshetswa ntle (tota bodilo) go bona diphatlha fa di le teng.
- 16** Lebelela ditselelatlhaka le dintshetsantle tsa tlhaka go bona mo di senyegileng.

Logetsa didiriswa tsotlhe ka go dirisa kerisi mme tshasa kerisi mo diketane di tsamayang le mo dintlheng tse dingwe tse di supiwang mo bukaneng ya tiriso ya sediriswa.
- 18** Tlosa mme boloka dithibo tsotlhe gore metsi a se kgone go kgobokana mo dikgaolong tse tlhaka e tshwarwang. ■

Logetsa dintlha tsa kerisi go thibela gore metsi a tsene.

Mapanta a tshwanetse go gagamatsawa jaaka go laelwa mo bukaneng ya sediriswa.

Netefatsa gape gore diketane tsotlhe di tshasiwe kerisi go thibela rusu.

Tlosa dithibo tsotlhe go thibela gore metsi a kgone go ema mo a sa tshwanelang.

Fa sediriswa sa go roba sa gago se tlogelwa mo lefelong jaaka setoro dirisa polasetiki kgotsa sengwe se se sireletsang go thibela masepa a dinonyane.

**PIETMAN BOTHA,
MOITSEANAPE WA
BOLEMIRUI KA BOENE**

Maano a go kgoreletsa tlhohlhwa ka go dirisa dikgethololo

LEANO LA GO REKISA KE SELO SE SE TLHOLANG SE TSWELELA GO FETOGA. NGWAGA MONGWE LE MONGWE O TLA TLHOKA DIDIRISWA LE MEKGWA E E FAROLOGANENG GO SIRELETSA LE GO BONA MESOLA YA PHETHOGOG YA TLHOTLHWA. ATHIKELE E E NAYA METHEO YA JAAKA DI KGETHOLOLO DI KA DIRISWA GO SIRELETSA TLHAKA LE TLHAKAMAFURA GO YA LE PHETHOGO YA TLHOTLHWA.

Kgethololo ke konteraka e e supang gore mongwe wa konteraka o na le thata, mme e seng tshwanelo, go reka kgotsa go rekisa kumo ka tlhohlhwa e e tlongwang pele ga nako, kgotsa pele ga go fela ga konteraka. Konteraka e kgotsa kgethololo e e naya moreki thata, mme e seng tshwanelo, ya go dirisa konteraka, fa morekisi wa konteraka kgotsa kgethololo a na le tshwanelo go dirisa konteraka fa motshwarakonteraka a batla go e dirisa. Kgethololo e ka rekwa ka go dirisa moemedi mo Safex. Go na le mefuta e mebedi ya dikgethololo, e le kgethololo ya Go baya le kgethololo ya Go bitsa.

Fa mongwe a solofela gore tlhohlhwa ya konteraka ya bokamoso e ka oketsega, a ka reka kgethololo ya Go bitsa e e nayang motshwarakonteraka kgethololo ya go reka konteraka ya bokamoso ka tlhohlhwa e e tlhomilweng gare ga nako e e tlhomilweng. Tlhohlhwa e e tlongwang ke tlhohlhwa e e itseweng e le 'tlhohlhwa ya go ratha'. Fa tlhohlhwa ya konteraka ya bokamoso e oketsega godimo ga tlhohlhwa ya go ratha, motshwarakonteraka o tlaa bona morokotso.

Kgethololo ya Go baya ke e e fapaaneng. Mongwe yo o solofelang gore tlhohlhwa ya konteraka ya bokamoso go fokotsega mabapi le tlhohlhwa ya go e reka gare ga nako e e rileng a ka reka kgethololo ya Go baya. Kgethololo ya Go baya e kgonisa motshwarakonteraka go rekisa konteraka ya bokamoso ka 'tlhohlhwa ya go ratha' e e rileng. Fa tlhohlhwa ya konteraka ya bokamoso e fokotsega tlase ga tlhohlhwa ya go ratha, motshwarakonteraka o tlaa bona morokotso. Mokgwa o wa go rekisa o ka diriswa pele kgo-

1 Dikgethololo tsa fa nako e fela.

Kgethololo ya Go baya	Kgethololo ya Go bitsa
Go bonwa poelo fa tlhohlhwa ya go ratha e le godimo ga ya tlhohlhwa ya bokamoso.	Go bonwa poelo fa tlhohlhwa ya go ratha e le tlase ga ya tlhohlhwa ya bokamoso.
Go bonwa poelo fa tlhohlhwa ya go ratha e lekana le tlhohlhwa ya bokamoso.	Go bonwa poelo fa tlhohlhwa ya go ratha e lekana le tlhohlhwa ya bokamoso.
Go latlhegelwa madi fa tlhohlhwa ya go ratha e le tlase ga ya tlhohlhwa ya bokamoso.	Go latlhegelwa madi fa tlhohlhwa ya go ratha e le godimo ga ya tlhohlhwa ya bokamoso.

2 Mesola ya dikgethololo.

Kgethololo ya Go baya	Kgethololo ya Go bitsa
Phatsa ya tlhohlhwa e a tloswa.	Go bonwa poelo fa tlhohlhwa e ya godimo.
Go letla baumi go bona poelo fa tlhohlhwa e ya godimo.	Go tlosa tlhohlhwa ya go boloka le ya tsalo.
Botlhokwa ba morato bo a tloswa.	Botlhokwa ba morato bo a tloswa.
Nako ya go rekisa e a lelefatswa.	Nako ya go rekisa e a lelefatswa.
Go elela ga madi go a oketsega.	Go elela ga madi go a oketsega.
	Go fokotsa tatlhego ka bogotlhe.

tsa morago ga go roba go sireletsa tlhohlhwa ya tlhaka e e sa melang mo masimong kgotsa tlhohlhwa ya tlhaka e e bolokilweng.

Go botoka go reka le go rekisa kgethololo fa go na le maemo a a kwa godimo a go thoka tlhaka le thoto e e kwa godimo ya tlhaka. Tlhohlhwa ya kgethololo e theiwa mo tlhohlheng ya nnete, phethogo e e ka nnang teng le nako pele ga konteraka e fela.

- **Phethogo e e ka nnang teng** e lekalekantsa bogongwe ba gore tlhohlhwa ya konteraka e ka fetoga.
- **Tlhohlhwa ya nnete** ke pharologano gare ga thotonnete (WMZ Sedimonthole'21) le tlhohlhwa ya go ratha ya konteraka ya kgethololo.
- **Nako** e fetola tlhohlhwa fa dikgethololo tsa 'madi a fedile' di le tlase thata gaufi le nako ya go fela ka ntlha ya go se bogongwe ba gore thotonnete e ka bona tlhohlhwa ya go ratha.

Mekgwa ya go rekisa e tsamaelana le maemo a mongwe a go tsamaelana le diphatsa. Mesola mengwe ke gore dikgethololo di ka nna le diphatsatheo kgotsa bogongwe ba gore di ka ja madi a mantsi mme di tlhoka data e ntsi ka ntlha ya gore go ka nna dikgethololo tse pedi kgotsa go feta tse di bapileng mo konterakeng e le nngwe ya bokamoso. Mokgwa mongwe le mongwe wa go rekisa o tlhoka kitso ya maemo a marekisetso a a rileng le dikgethololo tsa dikonteraka go kgonna go oketsa bokana ba tshireletso go ya le maemo a a tlholang a fetogafetoga. ■

IKAGENG MALULEKE, MOEKONOMI WA BOLE-MIRUI MO GRAIN SA

3 Sekao sa kgethololo ya Go bitsa.

GO BONWA POELO KA KGETHOLOLO YA GO BITSA KA PHOLOSO YA SEDIMONTHOLE 2021

	WM	YM
Tlhohlhwa ya bokamoso ka Sedimonthole 2021	R3 171,00	R3 302,00
Tlhohlhwa ya go ratha ya Go bitsa	R3 180,00	R3 300,00
*Tueloneo ya Go bitsa	R207,75	R219,51
Tlhalothlwa ya Tekatekano ya tlhohlhwa ya Safex	R3 387,75	R3 519,51

Data jaaka go ne go le ka Seetebisigo 2021.

*Ditueloneo tsa dikgethololo di rulagangwa ka go dirisa tlhohlhwa ya nnete le ya nako.

Motswedi: BVG, Grain SA

4 Sekao sa kgethololo ya Go baya.

GO BONWA POELO KA KGETHOLOLO YA GO BAYA KA PHOLOSO YA SEDIMONTHOLE 2021

	WM	YM
Tlhohlhwa ya bokamoso ka Phukwi 2021	R3 271,00	R3 410,00
Tlhohlhwa ya go ratha ya Go baya	R3 280,00	R3 420,00
Tueloneo ya Go baya	R129,90	R113,11
Tlhalothlwa ya Tekatekano ya tlhohlhwa ya Safex	R3 150,10	R3 306,89

Data jaaka go ne go le ka Moranang 2021.

Motswedi: BVG, Grain SA

Togamaano ya go rulaganya tekanyetso YA MADI E BOTLHOKWA

DITSWAMORAGO TSA GO JWALA MMIDI KA SELEMO KA NGWAGA WA 2020 MME O ROBILWE KA DIKGWEDI TSA SEETEBISOGO GO PHUKWI 2021 DI KGONGWA GO ATLHOLWA JAANONG. BOKANA BANNETE BA THOBO E E BONWENG LE TLHOTLHWA E E DIRISITSWENG DI TLA SUPA GORE RE KGONNE KGOTSA NNYAA KA SETLHA SE SE FETILENG KE GO RE RE LOGILE MAANO KA TSHWANNO MME RE DIRISITSE DITOKELELO TSA GO JWALA JAKA RE NENG RE TSHWANETSE.

Baumi ba rekisitse tlhaka ya bone ka tlhotlha e e ka nnang R3 200 ka tono morago ga go goga tlhotlha ya ditshenyegelo mme ba bantsi ba bone kumo ka bokana bo bo fetang bogare ba tlwaelo. Go ne go le setlha se se sa tlwaelwang ka kumo e ntsinsi go feta le tlhotlha e e kwa godimo go tsamaelana.

Dithuto tsa go tokafatsa go baakanya masimo, go jwala le go roba tlhaka go tlaa tswelala go tokafatsa go rulaganya tekanyetso ya gago ya setlha se se latelang. Go balabala go tshwanetse gore go fetswe, bogolo ka mafelelo a kgwedi ya Lwetse, gore ditokelelo tse di tlhokwang go jwala mmidi le dijwalwa tsa mofuta e mengwe di kgone go romelelwa mme ebile le gore go di duela go tlhomamiswe.

TLHOTLHWA E E TLHAMALETSENG – DINTLHA TSE DI LENG BOTLHOKWA

Go tsamaelana le mokgwa o o diriswang go balabala tlhotlha ya ditokelelo go simolola re tshwanetse go dirisa tlhotlha ya peo, ya monontsha tota ya o o lokelwang ka nako ya go jwala le o o tlaa lokelwang morago wa ka fa thoko ebile le dibolayaditsenekegi le dibolayamefero e le dikhemikale, tisele, inšorense ya dijwalwa, tuelo ya badiredi ba kgaolonako, ya go roba, ya go rekisa le ya go rwalela.

Tlhotlha e e sa diriswang fa go balabalwa bogotlhe ba tlhotlha e e tlhamaletseng ke tuelo ya baitseanape, tuelo ya badiredinnete, ya go baakanya le go tlhokomela le ya tsalo ya madi a a adingwang go duela ditokelelo. Tlhotlha ya dilo tse e beiwa ka fa tlase ga tlhotlharuri kgotsa e e feteletswang.

Bogotlhe ba lotseno ka go goga tshenyego e e tlhamaletseng go go naya poelo ya madi kgotsa 'morato bogotlhe' ya go jwala dijwalwa tsa mofuta mongwe le mongwe. Bogotlhe ba lotseno bo tlaa diriswa go duela tshenyego

e e tlhamaletseng jaaka go duela badiredinnete, go baakanya le go tlhokomela, tsalo ya madi, pusetso ya madi a a adimilweng, tlhotlha ya ditshenyego tse di feteletswang fa di le teng mme botlhokwa gagolo go duela pusetso ya madi a molemirui a a dirisitseng go reka ditokelelo le tiro ya gagwe. Madi a mangwe le e mangwe a a salang kwa ntle ga tlhotlha ya ditshenyego tse di tlhamaletseng le tsa nnete, tota le a a gogilweng ke molemirui le ba lelapa la gagwe, a tlaa supa poelo ya nnete ya thulaganyo ya kgwebo.

Go kgona go balabala poelo ya nnete, e gantsi go le bokete go e tlhomamisa, o tshwanetse go balabala le go tlhokomela le go dirisa lenaneo le le tshwanetseng la go balabala. Ditekanyetso tsa ditiragalo tsotlhe tsa mo dithulaganyong tsa bokgwebo di tshwanetse go rulagangwa mo lenaoneotshupetso le le itlhalosang go loga maano mme le go supa ditshenyego tsa nnete. Dintlha tsotlhe tse di botlhokwa go tleleima VAT kgotsa dituelo tse di rileng, mme le lekgetho jaaka go ka tlhokiwa. Go atlanegiswa gore o dirise mmalatloto kgotsa feme ya go balabala go rulaganya kitso e ka tshwanno fa wena o sa kgone go e rulaganya.

TEKANYETSO YA PAKA YA DITSHENYEGELO

Go atlanegiswa gore o kope ditekanyetsotlhotlha tsa ditokelelo ka mofuta mongwe le mongwe mo go barekisi ba ba ka tshephiwang ba nnete. Fa barekisi ba ba farologaneng ba diriswa go lebelela mofuta mongwe le mongwe wa ditokelelo tse o di tlhokang ditsshupetso tse ba di nayang di ka diriswa go rulaganya lenaneo le o ka le dirisang mabapi le mofuta mongwe le mongwe wa mofuta wa tokelelo e o ka e dirisang go kgonisa mofuta wa mmu le go bona bokana ka kumo bo o bo batlang. Tekanyetso ya tiriso ya madi ya masimo a a sa nosetsweng ya go bona tlhaka ka bokana bo bo ka nnang ditono tse 4,5 ka heketara e tlaa na tlase gagolo ga ya go bona ditono tse di leng 8 ka heketara. Dirisa dipalo tsa gago tsa bogotlhe ba tlhotlha go balabala tlhotlha ya tshenyego ka heketara le tlhotlha ya tshenyego ka tono ya bokana ba tlhaka e o solofelang go bo bona.

BOKHUTLO

Rulaganya ka kelotlhoko, tekanyetso ya gago ya tlhotlha ya ditokelelo ka go dirisa ditswamorago tsa go jwala tlhaka tsa dinako tse di fetileng le kgono ya mmu ka go nagana kgono ya bokanagare ba bokana ba tlhaka e e ka bonwang ka nakotelele. ■

RICHARD MCPHERSON,

MOITSEANAPE WA BOLAODI BA DIPOROJEKE LE BOKGWEBO BA BOLEMIRUI

Let's Talk ...

@Bayer4Crops
@DEKALBSA

Bayer (Pty) Ltd. Reg. No. 1968/011192/07

27 Wrench Road, Isando, 1601.

PO Box 143, Isando, 1600. Tel: +27 11 921 5002

The registration owner of DEKALB® is Bayer AG, Germany.

www.cropscience.bayer.co.za // www.bayer.co.za

Every kernel counts!

One seed ... One hole ...

Each one of our DEKALB® maize seeds is backed by cutting-edge technology and years of research and development to ensure that you get the most out of every kernel.

Lenaneo le le fetolang botshelo

Go ruta ka go etela dipolase

GO etela dipolase ka kgwedi ya Seetebosigo 2021 go ne go direga ka go leka le go tlhakatlhanya. Ka fa gongwe balemirui ba bantsi ba ne ba sa roba dijwalwa mme ba bangwe ba ne ba setse ba simolotse go jwala dijwalwa tsa setlha se se latelang. Baeteledipele ba kopane go le 58 le balemirui ba ba setseng ba tswelela ka kgwedi ya Seetebosigo go ba supetsa tsela ka mekgwa e e farologaneng jaaka ba ntse ba tswelela pele go nna balemirui ba ba rekisang tlhaka ka bontsi.

- **Go roba:** Setlhophla se kgonne go rulaganya ditekanyetso, ba tsere ditshupetso tsa bokana ba metsi mo tlhakeng mme ba tlhomamisitse mekgwa e e dirisiwang go tshwara tlhaka e ntsi.
- **Go boloka:** Ba ne ba buisana mabapi le go boloka ga tlhaka.
- **Go loga maano:** Ba ne ba buisana mabapi le dintlha tsa tlhokomelo ka bophara jaaka diterata, metsi le mafelo a go boloka tlhaka.
- **Maemo a boitekanelo ba mmu:** Go ne go elwa tlhoko maemo a mmu, go tsaya diteko tsa mmu le go lokela kalaka mo masimong.
- **Go loga maano a bokgwebo:** Basupetsatsela ba ne ba tlotla mabapi le botlhokwa ba tšhelete, go rulaganya ditekanyetso tsa tiriso ya madi le inšorensa mme gape le dintlha tsa bolaodi ba diofisisi jaaka go tlhaloganya maemo a SARS mabapi le go duela VAT, lekgetho le pusetso-tuelo ya tisele.
- **Go motšhenefatsa:** Setlhophla se ne se ela tlhoko maemo a metšhene le didiriswa tse di dirisiwang. Go ne go tlotlwa mabapi le go di baakanya mme le go supetsa tsela mabapi le go reka tse dintshwa fa madi a le teng.

Mo polaseng ya Rre Mahlaba Abel, molemirui gaufi le Reitz, diako di kgobokantswe go lekalekantsha maemo a metsi mo disilong tse di leng gaufi.

Fa go ntse go etelwa Nzimande Farming Projects mo kgaolong ya Amsterdam go ne go tlatlhodjwa tswelolepele ya dijwalwa.

Mosupetsatsela Jacques Roux o tlatlhoba tlhaka pele e rodjwa. Go ne go tlatlhodjwa disobolomo le mmidi mo polaseng ya Hlalele Joseph Khahleli.

Go kopantsha mo DITLHOPHENG TSA DITHUTISO

SETLHOPHA sa tlhabololo ya balemirui sa Grain SA se ne se jeswa monate ke go etela ditlhophla tsa dithutiso ka go le jaaka se kgona go itse balemirui ba rona le go supa botlhokwa ba balemirui mo dikgaolong tse di farologaneng. Re sala re tšhegetswe ke modulasetilo wa setlhophla sa thutiso se sengwe le se sengwe mme re rata go ba ipolela le go ba leboga mabapi le tšhegetso mo maemotirisong a. Go badulasetilo ba rona re a re: 'Mongwe le mongwe wa lona o thusa go tswelletsa bolemirui gare ga balemirui mo kgaolong e le leng mo go yona mme re le leboga go menagane gape le gape!'

Ditiragalo tse dingwe tse di neng di diragala mo ditlhopheng tsa dithutiso ka kgwedi ya Seetebosigo ke tse.

Mosupetsatsela Elias Dladla o ne a etetse balemirui ba setlhophla sa dithutiso sa Schuelzental mo kgaolong ya Mbombela go bona jaaka ba roba dijwalwa tsa bona.

Go dirisa, go tlhokomela le go lekalekantsha ga sediriswa sa go gasetsa se se rwalwang go ne go supiswa kwa setlhopheng sa dithutiso sa Zaaiplaas kwa ntlong ya Dora Phoku.

Mo setlhopheng sa dithutiso sa Arthurstone mo kgaolong ya kwa Bushbuckridge balemirui ba ne ba tlotla mabapi le go dirisa dikhemikale le go tthagola go laola mefero mo masimong. ■

Barulaganyi

GRAIN SA: PRETORIA
PO Box 74087
Lynnwood Ridge
0040
■ 08600 47246
■ www.grainsa.co.za

MOLAADI WA GO RULAGANYA

Sandile Ngcamphalala
■ 082 862 1991 ■ Ofisi: 012 943 8296
■ sandile@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLALATSO

Liana Stroebe
■ 084 264 1422 ■ Ofisi: 012 943 8285
■ liana@grainsa.co.za

MOPATI WA GO GATISA

INFOWORKS MEDIA PUBLISHING
Mothusi wa go rulaganya – Louise Kunz
■ louise@infoworks.biz

Moetelepele wa lesomo – Johan Smit

■ 082 553 7806 ■ Ofisi: 012 468 2716
■ johan@infoworks.biz

Go gatisa – Elizma Myburgh, Joritha Hechter

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
■ 079 497 4294 ■ johank@grainsa.co.za

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Mbombela)
■ 084 604 0549 ■ jerry@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8289 ■ Smgangaliso Zimbili

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
■ 082 354 5749 ■ jurie@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8218

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Dundee)
■ 082 650 9315 ■ graeme@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8287 ■ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier

Kapabothlaba (Kokstad)
■ 083 730 9408 ■ luke@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8280 ■ Luthando Diko

Liana Stroebe

Kapabophirima (Paarl)
■ 084 264 1422 ■ liana@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8285 ■ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
■ 082 877 6749 ■ dutoit@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8290 ■ Lebo Mogatlanyane

Cwayita Mpotyi

Mthatha
■ 078 187 2752 ■ umthata@grainsa.co.za
■ Kantor: 012 943 8277

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana, Seesemane, Sesotho, Sezulu le Sethosa.

Articles written by independent writers are the views of the writers and not that of Grain SA.

MO KGWEBONG E NNGWE LE E NNGWE GO NA LE DIPHATSA. PHATSA E LE BOGONGWE BA GORE TIRAGALO E E SA LOGELWENG LEANO, E E SA TLWAELENG, E E BOTLHODI E DIREGA MME E KA TLISA TATLHEGO YA KUMO. MME FA DIPHATSA TSE DI SA KGONE GO THIBELWA, DITIRAGALO TSA GO FOKOTSA DITSWAMORAGO TSA TSONE TSE DI KA SENYANG DI TSHWANETSE GO ELWA TLHOKO.

Tiriso ya bolemirui ke kgwebo e e diphatsa tse di menaganeng. Ka tiragalo ya go uma tlhaka go na le ditiragalo tse dintantsi ntse di ka dire-gwang jaaka maemo a a maswe a bosa (leuba, merwalelo, sefako, serame) mme gape le mollo o o ka fisang naga tota le malwetse a dimela le diruiwa. Ka nako ya ngo rekisa kumo go ka direga ditiragalo tse di ka tsuololang tiragalo ya go rekisa mme go ka fetlha maemo a tlhohlwa e e ka bonwang ka go e fokotsa gagolo.

Gape o ka bona tlhakathakanyo ya ditiragalo tsa badiredi ba gago. Ka go dira kwa ntle ga go nagana ka tshwanno ga mong wa polase kgotsa badiredi go ka kgogola ditiragalo, mme go ka tsuolola tiragalo ya go uma kgotsa ya go rekisa. Diphatsa mabapi le tiriso ya tšhelete go ka tlisa phokotso ya bokana ba poelo e e ka bonwang le/kgotsa koketso ya diphatsa tse di tsamaelana le maemo a go elela ga tšhelete, mme jalo go ka fokotsa kgonono ya go bona tšhelete ka go lekana. Diphatsa tsa go uma, tsa go rekisa le tsa tiriso ya tšhelete di a tsamaelana.

DIPHATSA TSA BOLEMIRUI DI NTSE DI OKETSEGA

Maemo a bosa a a sa siameng a setse a tlwaetswe ke balemirui ba Afrikaborwa, mme re bone ditiragalo tse dingwe tse di maswe mo dingwageng tse di fetileng jaaka maemo a thempereitšha a a kwa godimo kgotsa kwa tlase thata, merwalelo e e makatsang, mme le koketso ya leuba le le tseneletseng tota. Tota le mmu, e le theo ya go uma, ke phatsa mo Afrikaborwa. Dipatlisiso di supa gore bokana bo bo ka nnang 60% ba mebu ya mo Afrikaborwa bo tlhotlolswe, gagolo ka gore go diriswa mekgwa e e sa siameng ya bolemirui, tota mo masimong le mo mafulong.

Go utswega ga ditokelelo, kumo le metšhene le didiriswa go ntse go oketsega mme go ntle phatsa e e maswe thata. Gape se lebele phokotso ya motlakase mo go tlaa salang go bonegwa nako e telele.

Diphatsa tsa go rekisa di ntse di oketsega. Dithulaganyetso jaaka ditsela, diterena, mme tota le maemosekepe di ntse di senyega. Thwalelo ka dillori e na le phatsa ya go phadimola. Tota le phatsa ya kgoberego ya bodirelo e ntse e tswelela go gola. Palo ya melao ya bodirelo e e ntseng e oketsega e oketsa kgonono ya go seteraeka ka ntsha ya go se kgone go e

utlwelela ka bogotlhe. Dikgang mabapi le bokana ba tuelo di ntse di oketsega.

Mmuso wa rona ga o tlhomogepe pelo ditiragalo tsa bolemirui mme ga o re neye thuso ka nako ya masenene. Go fetoga ga maemo a go dirisa melao le mekgwa e e diriswang go e dirisa go tlisa pelaelo mme go oketsa diphatsa.

GO FOKOTSA BOTHATA BA DITSWAMORAGO TSE DI PELOSERA

1 Leka go rulaganya letlole la tshoganyetso go kgona go duela tlhohlwa ya dilo tse di leng bothokwa fa phatsa e go wela. Kgotsa rulaganya tumelo ya go dirisa madi a a ka adingwang kwa bankeng go duela tshenyego ya tshoganyetso.

2 Barui ba diruiwa ba tshwanetse go boloka furu le dijo tse dingwe tse di ka diriswang fa go tlhokegwa.

3 Go utlwelelwa go dirisa kgwebo e ngwe kwa ntle ga ya bolemirui.

4 Go leka go thibela phatsa ya go utswa, rulaganya lenaneo le le supang tsa thoto ya gago yotlhe – tota le sepanere sa 13. Go botoka go tsaya setshwantsho sa selo se sengwe le se sengwe le go se tshwaya ka go dirisa dipalo. Gakologelwa gore o gatelelwa ke molao go fisa le go tshwaya diruiwa tsa gago. Tlhola o ntse o bala ebile o ntse o tlhola tsa thoto ya gago. Diruiwa di tshwanetse go balwa ka letsatsi le letsatsi.

5 Dirisa mekgwa e e go tshwanetseng ya go dirisa bolemirui mme dirisa mofuta ya dijwalwa e e kgonang komelelo, disenyi le ditshenekegi jaaka o ka e bona. Dirisa mekgwa ya go uma e e oketsang boitekanelo ba mebu ya gago.

6 Rulaganya diforo le dikonturu go fokotsa kgonono ya go senya ya merwalelo mme ela tlhoko mangope.

7 Dira se sengwe le se sengwe ka nako e e rileng mme le ka tshwanno jaaka go ka kgonegwa. Dirisa bolemirui bo bo tlhamaletseng mo go reng o dire se sengwe le se sengwe ka bommetota jaaka o ka kgona ka tse o di tshotseng.

8 Pharologantsha ditiragalo tsa gago tsa bolemirui ka mofutafuta fa o ka kgona.

9 Ela tlhoko tsa go rekisa kumo ya gago mme dirisa ditsela tse di farologaneng tsa go rekisa fa go ka kgonegwa.

10 Laola ditiragalo tsa gago tsa bodirelo go tsamaelana le melao ya tiro mme se lebele go tlhola o gagamaditse dikgole go tsamaelana le tiriso ya melao.

11 Le fa go ka ja madi a mantsi akanya go reka inšorense go sireletsa dijwalwa le tsa thoto ya gago. ■

**MARIUS GREYLING,
MOITSEANAPE KA BOENE WA
BOLAODI BA TSA BOLEMIRUI**